

üdüil, virágzásnak, fejlődésnek indul, de nem kell felednünk,
hogy a gyom is jobban tenyész utána."

Kádár József

* * *

Kovács Bálint

Eddig ismeretlen erdélyi örmény kéziratok a Vatikáni Könyvtárban

A Vatikáni Könyvtár kéziratárában önálló csoportot képeznek az örmény kéziratok, amelyekből összesen 125 kötet található a könyvtárban 4 csoportot alkotva: a *Codices Borgiani Armeni* 88 kötetet, a *Codices Vaticani Armeni* 33 kötetet, a *Codices Barberiniani Armeni* és a *Codices Chisiani Armeni* állománya pedig 2-2 kötetet számlál. A kéziratokról latin nyelvű összefoglaló katalógus áll rendelkezésre, amely *Eugenio Tisserant* bíboros neve alatt jelent meg.

A francia származású tudós pap felszentelése után Rómába került, a Szent Apollinaris Egyetemen tanított, majd a Vatikáni Könyvtár munkatársa lett. Pápai követként képviselte a Szentszék több alkalommal a keleti egyházak kérdéseiben, XI. Pius ortodox egyházakra vonatkozó terveiben kulcsszerepet játszott, így 1936-ban a pápa bíborossá kreálta. Irodalmi tevékenységét több munka is fémjelzi, ezekből kiemelkedik a Vatikáni Könyvtár örmény kézirateit bemutató katalógusa.

Az örmények erdélyi jelenléte a gazdaság szempontjából jelentős volt, de emellett nem hanyagolható el kulturális szerepvállalásuk sem. Szamosújváron, Erzsébetvárosban, Gyergyószentmiklóson jelentős plébániai könyvtárakat hoztak létre, amelyek állományában megtalálhatók a korabeli tudományosság, főleg Magyarországon és Európában kiadott kötetei. Emellett mindegyik könyvtárban vannak teológiai témájú kéziratok, illetve örmény szójegyzékek.

Az erzsébetvárosi könyvtár állományához tartoztak korábban azok a kötetek, melyek ma a Vatikáni Könyvtár *Codices Vaticani Armeni* kötetei között találhatók a CVA 23-32 sorszám alatt. A kéziratokban több helyen szerepel az erzsébetvárosi örmény plébániai könyvtár „ex libris” pecsétje: „EX LIBRIS BIBLIOTHECAE ECCLESIAE ARMENAE ELISABETHOPOLITANAE”

Tehát a kötetek korábban az erzsébetvárosi könyvtár tulajdonában álltak, így hungarika vonatkozású kötetként tartandók számon. A kötetek között egy 15. századi kézirat található, a többi a 17-18. századból való.

Az örmény nyelvű kéziratok, kódexek írásmódjának elemzésekor alapvetően három írásmódot kell megkülönböztetnünk. A legkorábbi a jerkathagir (erkaťagir) írásmód, amely kialakulása az örmény ábécé megalkotójához, Mesrop Mastrochoz vezethető vissza. A jerkathagir írásmód nagybetűs írás volt, magyarul vasírásnak is nevezhető, arról a vas eszökről kapta a nevét, amellyel a követ - feltehetőleg a pergament is - megkarcolták. Ez az írás kisebb változtatásokkal a XII. századig volt használatos. Ekkor a kódexmásolók könnyebb és gyorsabb, ugyanakkor „elegáns” írást kezdtek bevezetni, a kevesebb helyet elfoglaló bolorgir írást, amely kisbetűs írásmód. A modern nyomtatott örmény írás a bolorgir írás alapján alakult ki. Az örmény kéziratok harmadik írásmódja a notragir (notergir) írás, mely a XVII. századtól használatos, kicsi és gyorsan írható betűkből áll.

A Vatikáni Könyvtárban található erdélyi örmény kéziratok közül a „*Codex Vaticanus Armenus 23*” egy horologion, amely az ortodox egyházban is ismert alapvető liturgikus könyv, megfelel a katolikus pápi zsolozsmáskönyvnek. A kézirat notragir írásmóddal íródott, 10 helyen szerepel benne az erzsébetvárosi örmény könyvtár pecsétje.

A „*Codex Vaticanus Armenus 24*” jelzetű kézirat hymnarium, mely a 10 kézirat közül a legkorábbi, az 1491-1492-es években készült. Bár ekkor már éltek Erdélyben örmények, feltételezéseim szerint a kézirat a XVII. században Erdélybe érkező örmények lembergi kapcsolatai következtében került Erzsébetvárosba.

A „*Codex Vaticanus Armenus 25*” jelzetű kézirat örmény rituálé, amely *Tobia Augustionowicz* lembergi örmény katolikus érsek 1728-ban keltezett levelével kezdődik, ebben megemlíti *Stephano Stephanovicz Roska* tudományos tevékenységét a kézirat elkészítésére vonatkozóan. *Tobia Augustionowicz* 1715-1751 között volt lembergi örmény érsek, előtte *Vardan Hunanean* mellett koadjutor püspökként tevékenykedett. *Stephano Stephanovicz Roska* neve is elsősorban a lembergi örmény egyházból ismert, azonban Erdély vonatkozásában is fontos számon tartanunk. Gyermekkorát Besztercén töltötte, egyházi pályáját még

gregoriánusként *Minas Eudoxiensis* tanítványaként kezdte, uniált, majd Rómába került tanulni, a Propaganda Fide római kollégiumába (Collegio Urbano). 1729-ben a Szentszék őt küldte Lembergől az erdélyi örményekhez egyházlátogatásra, ezt a kéziratot rituálét ekkor hozta magával Erdélybe. A rituáléban főleg az egyes szentségekre és szentelményekre vonatkozóan találhatók szabályozások és előírások. A kézirat két oszlopban készült, notragir írásmóddal.

A „*Codex Vaticanus Armenus 26*” himnuszgyűjtemény, főleg az éjszakai és hajnali imaórák alkalmával énekelték a kötetben található himnuszokat az erdélyi örmény katolikus ünnepeken. A kézirat szerkezetét, tartalmát, keletkezési idejét tekintve teljesen megegyezik a „*Codex Vaticanus Armenus 27*” jelzetű kézirattal.

A „*Codices Vaticani Armeni 28-29-30*” jelzetű kötetek kalendáriumok, melyek a lengyelországi örmények használatára készültek. Keletkezési idejük 1751, 1798, illetve 1722, notragir írásmóddal készültek. A kalendáriumok a liturgikus „időszámítás” problémáját világítják meg, amely az uniált örmény egyháznál rendszerint feszültség forrása volt. Így például *Deodatus Nersesowitz* lebergi koadjutor püspök 1685-ben levélben számolt be a Propaganda Fide Kongregáció bíborosainak arról, hogy a lengyelországi örmény katolikusok teljesen hibásan követik a naptárat, levelében a bíborosok segítségét kérte a hibás helyzet mielőbbi rendezésére vonatkozóan.

A „*Codex Armenus Vaticanus 31*” szintén himnuszgyűjtemény, 464 oldalas, a XVII. században készült. A kötetben található himnuszokat az egyes szentek ünnepein az éjszakai imaórák alkalmával énekelték. A kézirat bologir írásmóddal készült, 18 helyen található benne az erzsébetvárosi örmény plébániai könyvtár „ex libris” pecsétje.

A „*Codex Vaticanus Armenus 32*” örmény katolikus missale, vagyis misekönyv, amely 1693-ban az erdélyi örmények használatára készült. A kötetet számos, egész oldalas színes illusztráció díszíti, főleg az Evangéliumok jeleneteiből.

Frederic Macler francia armenista az 1930-as években tudományos körutazást tett Erdélyben, majd egy tanulmányt publikált az erdélyi örmény kéziratokról. Az egyébként alapos és szakszerű tanulmány - tudomásom szerint eddig egyedüli a témára vonatkozóan - említés szintjén sem foglalkozik a Vatikáni Könyvtárban található erdélyi örmény kéziratokkal, pedig Tisserant katalógusa Macler tanulmánya előtt mintegy 10 évvel már megjelent. A Vatikáni Könyvtárban található kéziratok az örmény liturgia XVII-XVIII. századi kérdéséhez, esetleges erdélyi sajátosságaihoz vezetnek bennünket közelebb; művelődéstörténeti értékük, hogy az eddigi képet megerősíthetjük, illetve árnyalhatjuk az erdélyi-, lebergi örmény katolikus

egyház XVII-XVIII. századi kapcsolatára vonatkozóan.

(Elhangzott a Fővárosi Örmény Klub februári délutánján)

* * *

„Mindenkit megtéveszthetsz egy ideig,
még néhány embert is megtéveszthetsz mindig,
de nem téveszthetsz meg mindig minden embert.”

A. Lincoln, az Egyesület Államok 16. elnöke

* * *

Fodor György

60 éves Dr. Jakubinyi György érsek

Máramarosszigeten született, 1946. február 13-án. Isten szolgája, *Márton Áron* püspök szentelte pappá 1969. április 13-án, Gyulafehérváron. Ezt követően egy éven keresztül végezte a titkári teendőket a szatmári püspökségen, majd négy éven át a római *Collegium Germanicum et Hungaricum* hallgatójaként megszerezte a Pápai Gergely Egyetem teológiai és a Biblikus Intézet szentírás-tudományi licenciátusát. A budapesti Pázmány Péter Katolikus Akadémián doktorált. 1974-től püspöki kinevezéséig a gyulafehérvári „Megtévesztült Bölcsesség”-ről nevezett Hittudományi Főiskolán a szentírástudomány, valamint a héber és görög nyelv professzora.

Dr. Jakubinyi Györgyöt 1990. április 29-én szentelte püspökké *Francesco Colassuono* érsek (később bíboros), rendkívüli apostoli nuncius - mint *Aquae Regiae* címzetes püspökét és gyulafehérvári segédpüs-